

УДК 316.4.066

Т. В. Кушерець

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціально-економічних наук
Дніпровського державного університету імені Миколи Гоголя

ВАРІАТИВНІСТЬ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА ІСТОРІЇ В ІДЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ МОДЕРНУ

Низка гучних подій кінця XX – початку XXI ст., таких як війна на Балканах, пробудження націоналізму в постсоціалістичних країнах, пов'язана з проблемами засилля іммігрантів ренаціоналізація політики західноєвропейських держав, військовий конфлікт на території України, належить до явищ, що свідчать про повернення до способів мислення й діяльності, які, як здавалося, уже відійшли в далеке минуле. Серед важливих проблем, що постали сьогодні перед людством, особливе місце посідають ті, які пов'язані з процесами глобалізації та періодичними світовими економічними кризами. З кінця минулого століття ставиться під питання ефективність ринкового механізму регуляції економіки, що спонукає до пошуків неекономічних важелів планетарного масштабу. Разом із посиленням соціальної нерівності як у країнах метрополії, так і на периферії зростає попит на ліві ідеї. Як зазначив Зд. Краснодарський, «сьогодні панівним є враження, наче ми раптово повернулися в історію. Старі вже давно забуті мотиви, ідеї й конфлікти знову з'явилися на поверхні. ... З'являється питання, що робитимуть нові покоління з історією, яку європейці знову й по-новому згадали» [10, с. 158]. Шлях до поглиблення розуміння ситуації, що склалася, пов'язаний із радикальним переосмисленням сформованого в ідеологічному протистоянні проекту модерну, який, попри всі свої недоліки та прорахунки, не знайшов собі альтернативи в жодних постмодерністських потугах. Отже, історія не завершилася, як поспішили проголосити, а радше прискорила свою ходу, а разом із нею знову стають актуальними сформовані у філософії Нового часу поняття, перегляд змісту яких вимагає нових підходів і методологій. Чільне місце серед таких понять посідає поняття суб'єкта історії, яке має свої смислові варіації, пройшло складний процес реконцентуалізації та заслуговує на дослідження своєї «історії».

Серед останніх досліджень у жанрі історії понять варто відмітити працю М. Мінакова «Історія поняття досвіду» [13]. Завдяки накладанню різних описів досвіду, які мали місце в основних філософських доктринах і традиціях західної філософії XIX–XX ст., автором були отримані загальні контури досвідного топосу з його границею, межами й регіонами в цілості його епістемологічного, метафізичного та онтологічного вимірів. Український філософ указав на необхідність дослідження тих понять, які мають системотворче значення, тобто через обрання стратегії аналізу яких можна дати загальне розуміння тієї чи іншої епохи. Він також визначив два критерії обрання поняття для такого аналізу: по-перше, це поняття має бути значущим для філософії в певному історичному контексті, а по-друге, бути цікавим для тієї філософської ситуації, у межах якої відбувається дослідження. Відповідність обраного поняття цим критеріям забезпечує поєднання в предметі дослідження історичного й суто теоретичного вимірів [13, с. 17–18]. Зазначене вище спонукало до пошуку такого поняття, яке через розгортання свого змісту дало б загальне уявлення про епоху модерну.

Серед ключових філософських понять, що супроводжували складний шлях переходу від традиційного до сучасного суспільства, на нашу думку, особливе місце посідає поняття суб'єкта історії, яке, зародившись і перебуваючи в неартикульованій формі у філософії історії XVIII ст., у соціально-філософських реконструкціях XIX ст. було експліковане в кількох варіантах значень. На цю обставину звернув увагу В. Табачковський, указавши на факт своєрідного «розшарування» суб'єкта історичного діяння, тобто на його багатовимірність або полісуб'єктність. Однаково рівні права на співтовариство в «драмі світового духу» (Гегель) заявили особа,

клас, народ (нація) і людство, а згодом О. Шпенглер додав сюди ж і локалізований «культурний організм». Саме в цей час універсальний смисл людської історії було визначено з погляду боротьби за відкрите суспільство, за владу розуму, за справедливість, свободу, рівність тощо, тому й проблема визначення її суб'єкта була зміщена з площини загальнофілософської в площину філософії політики та філософії права [18, с. 83]. Із зазначеного випливає неоднозначність тлумачення змісту поняття історії, хронологічні межі його виникнення й політико-правовий характер його аналізу. Однак головним своїм завданням автор уважав критику есенціалізму в тлумаченні рушійних сил історії, що було характерним для самоствердження вітчизняної філософії після здобуття Україною незалежності. Поза увагою залишилося питання про можливість здійснення реконструкції уявлень про особу, клас, народ (націю) на нових методологічних засадах.

Завдання перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу модерну поставили І. Кононов і його колеги. Ці дослідники відмітили, що предметне поле таких понять охопило собою ту формацію дискурсів, яка не могла не мати ідеологічного характеру, бо стосувалася проблем влади та управління суспільними процесами. Головними її складовими стали лібералізм, консерватизм і соціалізм/комунізм [17, с. 35]. Однак у центрі уваги постало «перевизначення» самого поняття модерну, визнання правомірності існування «другого модерну». Це дослідження має важливе значення для заявленої нами теми, бо вказує на неправомірність тверджень про завершення цієї історичної епохи, а разом із нею і «кінець історії». Найбільш дотичним до наміченої нами пізнавальної стратегії є дослідження історії елітистського дискурсу К. Баранцевої, яка вказала на важливість урахування характеру сучасного діалогу модерну й постмодерну стосовно суспільства та його трансформацій і продемонструвала ефективність такого підходу у своїй роботі. У класичному варіанті еліта визначається «привідною силою історичного (у тому числі й політичного) процесу, формотворчим ядром суспільства, рушієм і невинним творцем семантичного поля культури, резонатором та регулятором усіх соціальних змін» [3, с. 24]. Як нам видається, у наведеному твердженні еліта визнається соціально-історичним суб'єктом, тобто підводиться під більш широке визначення як один із його варіантів.

Метою статті є виявлення варіативності значень поняття суб'єкта історії, яка сформувалася в межах ідеологічного дискурсу модерну і стала невід'ємною частиною репрезентації цієї історичної епохи.

У другій половині XX ст. розпочалася дискусія стосовно ролі понять у філософському мисленні. Філософські поняття були визначені ключовими моментами на шляху філософії, які дають змогу краще зрозуміти еволюцію філософії та її сучасну ситуацію. Коло учасників такої дискусії є досить широким. Уперше проблема дослідження понять постала на німецькому ґрунті в межах трансцендентальної філософії І. Канта як вимога критики філософських категорій. Неокантіанці, зокрема В. Віндельбанд, поставили питання про створення історії понять, бо саме в них філософи виражають результати діяльності людського розуму, світогляд народів і їх ставлення до життя [6, с. 17]. Продовжуючи цю традицію в кінці XX ст., Г.-Г. Гадамер заявив, що поняття є справжнім предметом філософії, «істинним буттям» і «саморозкриттям мислення саме так, як воно діє в розумінні та поясненні існуючого» [13, с. 14].

Завдання дослідження змісту наукових понять було поставлено також у межах англо-американської філософії

науки. С. Тулмін сформулював ідею «більш глибокого розуміння через більш адекватні поняття» й запропонував еволюційне пояснення трансформації концептуальних популяцій, привертаючи увагу до накопичення незначних змін у змісті понять, які зберігаються в процесі відбору, здійсненого науковим співтовариством. Хоча мова йде про наукові поняття, робиться наголос не на «об'єктивності», а на соціально-культурній зумовленості їхнього змісту, оскільки вони тільки тоді є актуальними, коли слугують людським цілям у конкретних ситуаціях [19, с. 244].

Свій внесок у дискусію про роль понять у процесі наукового пізнання зробили французькі мислителі, започаткувавши оригінальний підхід, що отримав назву «дискурс-аналіз». Предметом вивчення постають дискурсивні формації, які лежать в основі тих чи інших практик, у тому числі й інтелектуальних. Завдяки працям Фуко, Альтюсера, Деріда, Лакана французька школа дискурсивного аналізу відрізняється значною філософською спрямованістю, увагою до ідеологічних, історичних і психоаналітичних аспектів дискурсу. За Фуко, дискурс варто розуміти як складну сукупність мовних практик, які беруть участь у формуванні уявлень про той об'єкт, який вони мають на увазі. Тому надання значень у дискурсах створює і змінює світ. «Боротьба на дискурсивному рівні вносить вклад у зміни та відтворення соціальної реальності» [9, с. 31].

У використанні дискурс-аналізу під час вивчення історії поняття «суб'єкт історії» потрібно відмітити характерну особливість ідеологічного дискурсу, на яку вказав А. Бадью: «Наука й ідеологія – завжди у множині. Але їхній тип множинності відрізняється: науки утворюють дискретну систему пов'язаних відмінностей, ідеології – неперервне поєднання варіацій» [2, с. 25]. Із зазначеного випливає взаємозумовленість варіацій змісту поняття суб'єкта історії (тобто представлення його як особи, нації, класу) особливостями ідеологічного дискурсу модерну.

Для з'ясування варіативності змісту поняття «суб'єкт історії» потрібно відійти від закріпленого марксизмом розуміння ідеології як «хибної свідомості». Протиставлення хибного та справжнього знання про дійсність утрачає своє значення, якщо під ідеологією розуміти те, що пропонує Н. Луман, а саме: сучасну (модерну) форму самоопису суспільних систем. Розглядаючи ідеологію в широкій історичній перспективі, сучасний соціальний теоретик вважає, що первісні людські співтовариства не потребували значних семантичних витрат для самоопису й обмежувалися в разі необхідності міфологічними оповідями. Коли в суспільстві посилюлися процеси соціального розшарування, воно потребувало збільшення семантичного оснащення для забезпечення «потреби в згоді». Характерною ознакою таких самоописів є безконкурентність, бо «існує лише одна позиція, виходячи з якої вони можуть проєктуватися й розповсюджуватися, – це позиція центру (міста) або верхівки (шляхетного стану). У традиційному суспільстві релігія отримує переваги в семантиці, однак своє домінування вона може здійснювати лише приєднавшись до політичного центру. Від такої практики самоопису довелося відмовитися з переходом до суспільної диференціації, яка орієнтується передусім на функції. Жодна з функціональних систем не може претендувати на вищу позицію, ні одна з них не здатна нав'язати свої описи іншим і в репрезентативний спосіб представити суспільство. На думку Н. Лумана, характерною ознакою сучасного суспільства є втрата ним природної репрезентації, або репрезентації тотожності. «Ціле, яке ніколи не наявне повністю, не може бути представлено в наявності як ціле. Реконструкція поняття репрезентації як поняття специфічно політичного є наслідком цього, і вона означає, що організація репрезентації ще можлива лише в обмеженій специфічній функції перспективі політичної системи» [11, с. 196]. За цих умов описи суспільства стають ідеологіями. «На місці рефлексії тотожності приходить рефлексія протилежності ідеологій, протилежності, яка виникає з біфуркації» [11, с. 199].

Важливим з погляду нашого дослідницького завдання є відзначення суспільної функції ідеології як інтегратора

й чинника ідентифікації, виділеної К. Гірцем. Для останнього «... ідеологічна система є послідовною організацією колективних образів, ідей та ідеалів, що забезпечує учасників логічною, навіть систематично спрощеною, кінцевою орієнтацією в просторі й часі, у засобах і цілях» [14, с. 316]. Завдання ідеології – зробити можливою автономну політику, перетворюючи авторитетні концепції, які б надавали їй сенсу, у переконливі образи, які б зробили її доступною для сприйняття. Тому К. Гірц пропонує дати більш широке визначення ідеології як культурної системи, що супроводжувала процеси модернізації. «Уперше ідеології у власному значенні слова виникають і стають панівними в той момент, коли політична система починає звільнятися від безпосередньої влади успадкованих традицій, від прямого й детального керування релігійних і філософських канонів, з одного боку, і від прийнятих на віру настанов традиційного моралізму, з іншого» [7, с. 257]. Для того щоб політика стала автономною сферою, потрібним було виокремлення культурної моделі політичної дії, оскільки попередні моделі були або занадто універсальними, або надто конкретними, щоб забезпечити орієнтацію, необхідну в політичній системі. Ідеологія виникла тоді, коли забезпечити адекватний образ політичного процесу не могли ні найзагальніші культурні, ні найбільш прагматичні орієнтири суспільства. Її породили поєднання суспільно-політичного напруження з відсутністю культурних ресурсів для його розуміння. Головне завдання ідеології, на думку К. Гірца, полягає в тому, щоб надати сенсу незбагненим ситуаціям, побудувати їх так, щоб усередині них стала можливою цілеспрямована дія, що, у свою чергу, послугувало б кристалізації певної соціальної групи як суб'єкта історії.

Схожою є точка зору П. Розанвалона, який стверджує, що реальні процеси виокремлення політичної сфери, які супроводжувалися переходом від *universitas* до *societas*, сприяли тому, що із «соціального цілого виокремлюється суб'єкт» [16, с. 20]. Держава, яка раніше уявлялася частиною єдиної гармонії, закладеною Богом в упорядковане світове ціле, стає джерелом для самої себе й «не знає для себе більшої основи, ніж основа впорядкованого природним правом об'єднання індивідів» [16, с. 21]. Якщо погодитися з думкою сучасного французького мислителя про те, що демократія набуває значення й форми тільки як побудова певної історії та сама є функцією часу, то стає зрозумілою необхідність філософської рефлексії цього процесу й введення поняття суб'єкта історії, необхідного для формування нових ідентичностей.

Народ як колективний політичний суб'єкт не є сформованою даністю, насправді він формується в становленні та є, по суті, певною історією. Відтак демократія – це лише система, що дає змогу громаді самоврядуватися, вона є також режимом, у якому будується спільна ідентичність, однак не безконфліктним шляхом. П. Розанвалон наголошує на необхідності плюралізації часових вимірів демократії: «Побудова історії так само, як і управління теперішнім, передбачає потребу зв'язати дуже різні відносини із суспільним часом. Пильний час пам'яті, тривалий час творення, час, обмежений терміном виборного мандата роботи парламенту, короткий час громадської думки повинні стикатися між собою й постійно підганятися один під одного, щоб конкретизувати демократичний ідеал. Це один із способів побудови загальної волі, у постійному русі відбиття одне в одному її різних часових виражень» [15, с. 161–162].

К. Мангейм заклав традицію порівняння трьох ідеологічних проєкцій суб'єкта історії модерну з різними модусами часу людського існування. «... Консервативна думка зосереджується на минулому тією мірою, якою минуле живе в сучасності, а думка буржуазна принципово зосереджується на сучасності, живе завдяки тому, що, власне, є новим, тоді як пролетарська думка робить спробу вловити елементи майбутнього, які існують уже в теперішньому, зосереджуючись на тих наявних у цей момент факторах, у яких можна розгледіти зародки майбутнього суспільства» [12, с. 611]. У такому зіставленні виявляються не лише плюралізація

часових вимірів побудови суспільства на засадах розуму, а і їхній зв'язок із конкретними соціальними групами.

Сформовані в межах філософії Нового часу моделі суб'єкта історії віддзеркалюють подвійність обличчя сучасної епохи – індивідуалізм і комуналізм. Модерність означала пролом у шаблоні традиційної ідентичності, можливість утечі від переданої в спадок ідентичності родини, місцевості й соціального рангу у двох напрямках: один вів до внутрішнього осереддя індивідуальних зусиль, індивідуальної освіти, вибору професії, романтичного кохання й мобільності – географічної та соціальної; другий був звернутий до різного роду колективних утворень – націй, класів, сукупності громадян, членів асоціацій. «Модерний індивідуалізм і модерний колективізм зумовлюють один одного, залежать один від одного, а також наражаються один на одного. Тільки індивід, який звільнив себе від традиції, може бути повноцінним патріотом, громадянином, воїном. З іншого боку, двері структури традиції відчиняють саме колективні рухи. Разом із тим між індивідуалістичним і колективістським буттям не існує якоїсь стабільної середньої точки» [8, с. 189].

Діалектика індивідуального та колективного виявляє себе в потрійній історичності, котра відповідає потрійній вимозі: збрати спадок, прагнути в майбутнє, яке є невідомим, виявитися в русі, що вивищується над індивідами. Як зазначив Р. Арон, з одного боку, для того щоб знати, що людина існує в історії, вона повинна відкрити для себе, що вона належить колективу, який бере участь в історії, що є спільною для багатьох соціальних спільнот; суспільство та історія утворюють середовище, у якому кожен реалізує себе, середовище, вплив якого переживають і про яке судять і розмірковують. З іншого боку, «якби історія була б зосередженням тільки колективних змін, то людина не усвідомила б свого історичного буття. Якщо вона визнала реальне становлення, атомом якого являється, їй необхідно для вимірювання своєї значимості помітити в собі самій ту природу, яку вона хотіла засудити в ім'я своїх ідеалів» [1, с. 499].

Така діалектика індивідуального та колективного була заявлена передусім у філософії лібералізму з її проголошенням священним правом людини на своє тіло, особистість, майно, спосіб життя, священний обов'язок індивіда прагнути щастя, особистого вдосконалення й самоздійснення. Однак соціально неоднорідна структура раннього буржуазного суспільства надавала можливості скористатися такими правами далеко не всім. «Бути людиною означає обирати. Вибір притаманний людині. Однак урізане так у розмірі людство лишає поза своїми межами чималу кількість людей, котрі хотіли б належати до нього, зокрема в тій його формі, яку класи обирачів нав'язали людськості. Можливість вибрати не завжди й не для всіх дотримується евангелія вибору – і тоді виникають розчарування, незадоволення та гнів» [8, с. 213]. Для цієї незадоволеної й позбавленої можливості самореалізації та власного вибору більшості населення були придатними більшою мірою колективні моделі суб'єкта історії, які, незважаючи на різні способи мобілізації мас, наділені рисами комуналізму, що визначаються З. Бауманом так: «... належність – єдине право, а вірність – найвищий обов'язок; гідність – це втішання колективною славою; корисливість – це участь у побудові колективного добробуту; а пошук місця – уже-було-віділене, щоб використати його найкраще, – ось рецепт гідного життя» [8, с. 211]. Тож не випадково, що модерність, яка винайшла та з гордістю заохочувала індивідуалізм, також водночас породила націоналізм, комунізм і фашизм. Колективне спасіння, якого потребувала обездолена частина буржуазного суспільства, було представлено у вигляді метанаративів, реалізація яких стала причиною катаклізмів і предметом нищівної критики. Однак спільним як для індивідуальної, так і для колективних моделей суб'єкта історії стало те, що, унаслідок ліквідації типового для традиційних суспільств поділу на сакральне та мирське, історія стала єдиним суддею людських дій, а для забезпечення повного тріумфу людини в історії потрібна була субстантивна філософія, яка б утверджувала її остаточну перемогу як історичну необхідність.

У разі виявлення спільного та відмінного у трьох основних моделях суб'єкта історії – особи, нації, класу – важливо відзначити їх «нерівноправність» у процесі історичної реалізації. Загальновідомим став факт домінування лібералізму з його індивідуальним типом суб'єкта, який забезпечив утвердження прогресистського типу світогляду. Визначальними ознаками цього світогляду, як зазначає І. Валерстайн, стали, по-перше, сприйняття політичних змін як нормального стану суспільства, по-друге, суверенітет народів [4, с. 77]. Ці ідеї були покликані забезпечити стабільність соціальної системи, тобто забезпечити її від безпеки руйнації під тиском невдоволення з боку широких мас. Інші дві ідеології – консерватизм і соціалізм, мислителі уважає лише іншими іпостасями лібералізму або похідними від нього, але все ж таки йдеться про «триїцю ідеологій», які становлять новий світогляд модерну. В основі відмінностей між ними лежить три «типи ставлення до сучасності й «нормалізації змін»: наскільки можливо обмеження безпеки; досягнення щастя людства найбільш розумним шляхом; або прискорення розвитку прогресу за рахунок жорстокої боротьби» [5, с. 80]. Усі вони були деякими точками відліку під час спроби дати відповідь на запитання про те, хто втілює в собі суверенітет народу: так звані вільні особистості, як уважають ліберали; так звані традиційні групи, як переконані консерватори; або всі члени суспільства, як уважають соціалісти. Ліберали стверджували, що право приймати важливі суспільні рішення мають тільки ті люди, які здатні раціонально мислити. Ті, хто ще не здатний це робити, могли поступово прилучатися за допомогою освіти.

У межах цієї «триїци ідеологій» лібералізм виявив себе як системоутворювальна й інтегруюча течія. Стрижень його програми полягав у тому, щоб із держави створити націю, тобто щоб усіх проживаючих людей у межах країни зробити громадянами, котрі отождоюють себе зі своєю державою. Для такої ідентифікації (здобуття ідентичності громадянина) лібералізм використав широкий набір засобів: чітке юридичне визначення членства в межах цього політичного співтовариства (поліції), мовна уніфікація на всі території країни, система освіти, збройні сили й расизм, який об'єднує расу, яка, як передбачається, є вищою [5, с. 132]. На думку І. Валерстайна, консерватизм і соціалізм активно боролися із системою в першій половині XIX ст., а з 1848 р. проголошена ними окремішність була лише зовнішньою, бо насправді вони були «аватарами» (утіленнями) того ж таки лібералізму. Підтвердженням правильності своєї думки сучасний соціальний філософ уважає рішення більшовиків будувати соціалізм в одній окремо взятій країні, яка, по суті, набула форми національної держави. Таким результатом децю пізніше завершилася національно-визвольна боротьба колонізованих народів Азії та Африки.

Уся «триїця ідеологій» різною мірою сприйняла принесений Французькою революцією світогляд змін. Якщо ліберали пов'язували їх передусім із поміркованими реформами, то соціалізм наполягав на їх здійсненні революційним шляхом. Консерватори, які за визначенням не повинні були заохочувати зміни, усе ж погодилися на них заради запобігання більш небезпечним недугам. Основними лозунгами «чистих лібералів» залишалися створення держави всезагального добробуту й уведення всезагального виборчого права, утілення яких упродовж трьох десятиків повоєнних років визнані в історії XX ст. як період стабільного зростання.

Як стверджує Н. Луман, незважаючи на старіння однаковою мірою всіх ідеологій сучасності, говорити про їх кінець усе-таки дуже рано, бо інші форми самоопису суспільної системи поки що не утворилися. «Стареча немічність колись могутніх ідеологій змушує їх сьогоднішніх прихильників до творчості, але сама по собі не призводить до нових пропозицій» [11, с. 200]. Щодо останніх, то матеріал для роздумів надасть сама історія, вона ж підказує, як у практичній діяльності мільйонів людей зароджуються певні тенденції, які в процесі філософського переосмислення втіляться в оновлені моделі історичного суб'єкта, що, у свою чергу, виявляться в нових політичних стратегіях.

Отже, поняття суб'єкта історії, яке вперше в неартикульованій формі з'явилося у філософії історії XVIII ст., у соціально-філософських теоріях XIX ст. було експліковано в кількох варіантах значень, а саме: особи, нації та класу. Предметне поле, яке було задане поняттям суб'єкта історії, охопило ідеологічну формацію дискурсу, складовими якою стали лібералізм, консерватизм і соціалізм. Ідеологічний характер цього дискурсу пов'язаний із відображенням реальних процесів відокремлення політичної системи від економічної та культурної систем, у результаті чого була сформована сфера буржуазних приватноправових відносин, які регулюються не традицією й релігійними віруваннями, а всезагальними стратегічними нормами. Соціально-філософські проекти XIX ст. були різними спробами вирішення проблеми ідентичності шляхом «наукового» тлумачення всесвітньої історії. У межах цих проектів був установлений такий тип теорії, у якій, окрім визначення умов саморефлексії історії людства, був названий адресат, здатний за допомогою цієї теорії ідентифікувати себе і свою потенційно емансипаційну роль в історичному процесі. Цей адресат і був зафіксований у понятті суб'єкта історії. Теорії, що включали це поняття в різних смислових варіантах, визначали себе необхідними каталізаторами суспільних трансформацій.

Кожна ідеологічна інтерпретація поняття суб'єкта історії формувалася в традиції метафізичного «мислення сутностями», була пов'язана зі створенням субстанціалістських концепцій суспільного розвитку (метанаративів), що претендували на домінування. Застосування розробленого постметафізичним мисленням дискурсивного методу до аналізу історії цього поняття й подання його у вигляді певного топосу або смислового простору, де зіштовхуються і взаємодіють «на рівних» різні уявлення про ту силу, що визначає напрям і характер суспільного розвитку, дає підстави для збереження його актуальності. Про евристичний потенціал поняття суб'єкта історії свідчить той факт, що кількість смислових варіантів упродовж XX ст. лише зростала. Для позначення провідної сили історичного процесу були запропоновані поняття еліти, покоління, соціальних рухів, міграційних потоків тощо. Попри критику метанаративів, у кінці XX ст. були переосмислені на нових методологічних засадах поняття індивідуального суб'єкта історії, нації та класу. Тож, якщо ми не відмовляємося від ідеї історії, дослідження полілогу між цими різними суб'єктами дії нам ще потрібно здійснити.

Література

1. Арон А. Избранное. Введение в философию истории / А. Арон ; пер. с фр. А.И. Гобозова. – М. ; СПб. : Университетская книга, 2000. – 563 с.
2. Бадью А. Концепт моделі. Вступ до матеріалістичної епістемології математики / А. Бадью ; пер. з фр. А. Рєпа ; наук. ред. С. Шкільняк. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 232 с.
3. Баранцева К. Трансiсторичні підстави буття еліти: соціально-філософський аспект / К. Баранцева // Філософська думка. – 2005. – № 1. – С. 23–43.
4. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн ; пер. с англ. под ред. В.И. Иноземцева. – М. : Логос, 2004. – 368 с.
5. Валлерстайн И. После либерализма / И. Валлерстайн ; пер. с англ. под. общ. ред. Б.Ю. Кагарлицкого. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 236 с.
6. Виндельбанд В. История философии / И. Виндельбанд ; пер. с нем. – К. : Ника-Центр, 1997. – 554 с.
7. Гірц К. Інтерпретація культури. Вибрані есе / К. Гірц ; пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2001. – 542 с.
8. Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона ; пер. з англ. Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2008. – 400 с.
9. Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод / М.В. Йоргенсен, Л.Дж. Филлипс ; пер. с англ. А.А. Киселевой. – 2-е изд., испр. – Х. : Гуманитарный центр, 2008. – 352 с.
10. Краснодембський Зд. На постмодерністських роздоріжжях культури / Зд. Краснодембський ; пер. з польськ. Р. Харчук. – К. : Основи, 2000. – 196 с.
11. Луман Н. Тавтология и парадокс в самоописаниях современного общества / Н. Луман // Социо – логос: Антропология. Социология. Метафизика. М. : Прогресс, 1991. – С. 194–215.
12. Мангейм К. Диагноз нашего времени / К. Мангейм ; пер. с нем. и англ. – М. : Юрист, 1994. – 700 с.
13. Мінаков М.А. Історія поняття досвіду : [монографія] / М.А. Мінаков. – К. : ПАРАПАН, 2007. – 380 с.
14. Рікер П. Ідеологія та утопія / П. Рікер ; пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2005. – 386 с.
15. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / П. Розанвалон ; пер. з фр. Євгена Марічева. – К. : Вид. дім «КМА», 2009. – 287 с.
16. Розанвалон П. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / П. Розанвалон ; пер. з фр. Є. Марічев. – К. : Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2006. – 248 с.
17. Соціологія другого модерну: проблема перевизначення поняття суспільствознавчого дискурсу : зб. наук. праць / І.Ф. Кононов (наук. ред.). – Луганськ : ДЗ ЛКУ ім. Тараса Шевченка, 2009. – 296 с.
18. Табачковський В.Г. Людина. Екзистенція. Історія / В.Г. Табачковський. – К. : БЗМВ, 1996. – 123 с.
19. Тулмин С. Человеческое понимание / С. Тулмин ; пер. с англ. ; общ. ред. и вступ. сл. П.Е. Сивоконя. – М. : Прогресс, 1984. – 327 с.

Анотація

Кушерець Т. В. Варіативність змісту поняття суб'єкта історії в ідеологічному дискурсі модерну. – Стаття.

У статті розглядається формування змісту загального поняття суб'єкта історії та його конкретизація в поняттях особи, нації, класу в процесі ідеологічного дискурсу модерну. Лібералізм, консерватизм і соціалізм розглядаються в контексті забезпечення семантичного оснащення для самопису сучасного суспільства у зв'язку з автономізацією політичної сфери. Пов'язані з цими ідеологіями соціально-філософські проекти аналізуються як такі теоретичні конструкції, у яких визначаються умови саморефлексії історії людства й указується адресат, котрий здатний за допомогою цієї теорії ідентифікувати себе та визначити свою провідну роль в історичному процесі. Уведене для фіксації цього адресата поняття суб'єкта історії стало засобом для позначення загального принципу репрезентації ситуації, що склалася в результаті руйнації традиційного суспільства й потребувала активного втручання в процеси соціальної трансформації. Розглядаються варіанти такого втручання в тих випадках, коли провідна роль в історичному процесі відводиться особі, нації або класу.

Ключові слова: суб'єкт історії, ідеологічний дискурс модерну, особа, нація, клас.

Аннотація

Кушерець Т. В. Вариативность содержания понятия субъекта истории в идеологическом дискурсе модерна. – Статья.

В статье рассматривается формирование общего понятия субъекта истории и его конкретизация в понятиях личности, нации, класса в процессе идеологического дискурса модерна. Либерализм, консерватизм и социализм рассматриваются в контексте обеспечения семантического оснащения для самоописания современного общества в святой с автономизацией политической сферы. Связанные с данными идеологиями социально-философские проекты анализируются как такие теоретические конструкции, в которых определяются условия саморефлексии истории человечества и указывается адресат, который способен при помощи данной теории идентифицировать себя и определить свою ведущую роль в историческом процессе. Введенное для фиксации данного адресата понятие субъекта истории стало средством для обозначения общего принципа презентации ситуации, сложившейся в результате разрушения традиционного общества и требующей активного вмешательства в процессы общественной трансформации. Рассматриваются варианты такого вмешательства в тех случаях, когда ведущая роль в историческом процессе отводится личности, нации или классу.

Ключевые слова: субъект истории, идеологический дискурс модерна, личность, нация, класс.

Summary

Kusherets T. V. Variability of meaning of the subject of history concept in the modern ideological discourse. – Article.

The article deals with the formation of the subject of history general concept and its specification by means of concepts of a personality, nation, class within the Modern ideological discourse. Liberalism, conservatism and socialism are analyzed in the context of semantic tools for self-description of modern society in connection with the autonomization of the political area. Socio-philosophical projects associated with those ideologies are analyzed as theoretical constructs, which define conditions for

self-reflection of human history. An addressee, who by means of this theory is able to identify himself and define his leading role in the historical process, is indicated. The subject of history concept is introduced to fix that addressee and to indicate the general principle of representation of the situation, which is a result of destruction of traditional society and requires active intervention in the social transformation processes. The article is focused on options of such intervention in those cases when the leading role in the historical process is assigned to a personality, nation or class.

Key words: person, nation, class, ideological discourse of modern, subject of history.